

ÚSPĚŠNÁ APLIKACE KVALITATIVNÍCH METODOLOGIÍ V PSYCHOTERAPII

Zamyšlení nad monografií: Tomáš Řiháček, Ivo Čermák, Roman Hytych a kolektiv:
Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy. Masarykova univerzita, Brno 2013

Jaroslav Hroch

V úvodu své recenze posuzované monografie bych chtěl zdůraznit, že všechny čtyři studie (resp. kapitoly) v ní obsažené poukazují instruktivním a přesvědčivým způsobem na různé metodologické postupy, které mohou do velké míry překlenout dialektický protiklad, který charakterizuje každou interpretaci. Ve struktuře interpretace se totiž objevují zdánlivě neslučitelné ideje: „jednak skutečnost, že každý interpret poznává a rozumí jinak, a jednak požadavek na objektivitu a správnost výkladového závěru“. (Srov. Hroch, Jaroslav, Konečná, Magdalena, Hlouch, Lukáš: *Proměny hermeneutického myšlení*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno 2010, str. 27).

Velkou předností recenzované monografie je *propracovaná aplikace* kvalitativní analýzy na konkrétních datech v podobě tří narativně vedených rozhovorů se ženami, které podstoupily léčbu rakoviny prsu. Autoři monografie byli mimo jiné motivováni snahou nejen seznámit čtenáře se základními rysy uplatněných metodologií (interpretativní fenomenologická analýza, metoda zakotvené teorie, narativní analýza, diskurzivní analýza), nýbrž především umožnit samotné „zvládnutí výzkumnického řemesla“ (str. 5). Šlo jim tedy o to, aby psycholog ve své vlastní analýze dat a poznatků získaných v rozhovoru se svými klienty dokázal adekvátně aplikovat konkrétní metodologické postupy, analytické procedury a praktické dovednosti. V recenzované práci jsou přitom podrobně uvedeny všechny důležité detaily jednotlivých procesů, které probíhají mezi formulací výzkumné otázky a výsledným sdělením.

První kapitola monografie, jejímiž autory jsou Jana Koutná Kostínková a Ivo Čermák, se zabývá **interpretativní fenomenologickou analýzou** („interpretative phenomenological analysis“, zkráceně IPA). Výzkumným fokusem této analýzy je podle autorů „porozumění žité zkušenosti člověka“ (str. 9). Podle mého názoru Jana Koutná Kostínková a Ivo Čermák vycházejí z hermeneutické tradice základního důrazu na praktickou životní zkušenost. Přitom se jim vlastně podařilo na konkrétním materiálu velmi zdařile aplikovat hermeneutickou koncepci *dialektického* charakteru zkušenosti člověka. Podle Hanse-Georga Gadamera, nejvýznamnějšího představitele filosofické hermeneutiky 20. století, může být dialektický moment hermeneutické zkušenosti realizován především zásluhou tzv. otevřenosti pro zkušenost, tj. otevřenosti, která „má strukturu otázky“, a je „svobodně rozehrávána prostřednictvím zkušenosti samé“ (Gadamer, H.-G.: *Gesammelte Werke 1, Hermeneutik I. Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1990, str. 361).

Interpretativní fenomenologická analýza je ovšem zakotvena nejen v hermeneutickém myšlení, ale i ve fenomenologii a v idiografickém přístupu. Zdálo by se, že propojení těchto tří přístupů problematizuje věrohodnost rekonstrukce zkušenosti respondenta terapeutického rozhovoru, avšak aplikace interpretativní fenomenologické analýzy (IPA) na konkrétní výpovědi pacientek s rakovinou prsu prokázala velkou metodologickou efektivitu a adekvátnost tohoto metodologického postupu. Souvislost IPA s fenomenologií se podle autorů kapitoly projevuje ve snaze postihnout individuální zkušenost člověka, ve zkoumání toho, jakým způsobem je svět zakoušen konkrétními lidmi v konkrétním prostoru a čase. V této souvislosti bych chtěl poukázat na skutečnost, že také filosofická hermeneutika Hanse-Georga Gadamera - a to v návaznosti nejen na

fenomenologii, ale především na filosofii života W. Diltheye – klade důraz na specifický charakter *lidské životní zkušenosti* („*menschliche Lebenserfahrung*“) a *prožitku* („*Erlebnis*“), který není možné postihnout prostředky exaktních věd, respektive kvantitativními metodologickými postupy.

Jana Koutná Kostínková a Ivo Čermák zdůrazňují, že při analýze výpovědi klienta v terapeutickém rozhovoru je třeba brát v úvahu jak zkušenost respondenta, tak i výzkumníka: „Výzkumník v perspektivě IPA tedy *fenomenologicky prozkoumává zkušenost konkrétního člověka z jeho perspektivy a zároveň si uvědomuje, že v tomto porozumění hraje ústřední roli také výzkumníkova zkušenost a jeho pohled na svět, stejně jako interakce mezi ním a participantem*“ (str. 10).

Na rozdíl od tradiční fenomenologie, která usiluje o esenciální zachycení zkušenosti jedince, je nedílnou součástí metodologie IPA při analýze textu právě interpretace. Zkušenost je v rámci IPA konstruována jako výsledek společného sdílení výzkumníka a participanta. Zároveň způsob, jakým výzkumník prožívá svoji subjektivitu, je vždy systematický a dialogický. Proto je součástí výzkumného procesu IPA práce s hermeneutickým kruhem a též tzv. dvojitá hermeneutika (*double hermeneutics*), tj. respondent se snaží porozumět své zkušenosti s daným fenoménem a zároveň výzkumník usiluje postihnout, jakým způsobem k tomuto porozumění respondent dospívá, respektive jak respondent toto porozumění provádí. V procesu interpretace prostřednictvím hermeneutického kruhu také nejde pouze o formální vztah mezi celkem a částmi, nýbrž o dialektiku mezi „uhadováním“ smyslu celku a mezi jeho dodatečným vysvětlováním z částí.

Je zřejmé, že Jana Koutná Kostínková a Ivo Čermák při zpracování mnohoznačného výzkumného materiálu prezentují postup, který je strukturovaný a jednoznačný, a právě proto může být užitečný pro začátečníky ve výzkumném procesu analýzy textu vyprávění. Jde především o opakované čtení, kdy rozvíjíme tzv. *insider's perspective*, tedy chceme vědět, jaké to je, dívat se na svět respondentovými očima. Dále jde o poznámky a komentáře, rozvíjení vznikajících témat, hledání souvislostí napříč tématy, hledání vzorců napříč případy aj.

Z metodologického hlediska je třeba zvláště ocenit, že Jana Koutná Kostínková a Ivo Čermák při analýze konkrétního textu tvůrčím způsobem rozvíjejí fenomenologické přístupy, které pochopitelně nemohou pouze kopírovat původní koncepce E. Husserla. Můžeme jistě například souhlasit s Husserlovým názorem, že „psychologova cesta vede od vnějšího pohledu k vnitřnímu, tedy od vnějších vzájemných vztahů lidí a zvířat k pohledu na jejich vnitřní bytí a život“ (Husserl, E.: *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie. Úvod do fenomenologické filosofie*. Přel. O. Kuba. Praha: Academia 1972, str. 270). Stejně tak je metodologicky inspirativní Husserlova teze o návratu „k věcem samým“. Lze to chápat tak, že Husserlova fenomenologie usiluje zachytit intencionální předměty vědomí jakoby ze všech stran, zaměřit se „k podstatám a esencím, odhlížet od jednotlivin reálného světa ve prospěch těch podstatných struktur, jimiž jednotliviny uchopujeme, zřítíme“ (Mathauser, Zdeněk: „Edmund Husserl.“ In: Pokorný, Petr a kol.: *Hermeneutika jako teorie porozumění*. Praha: Vyšehrad 2006, str. 296).

Problematický je však Husserlův názor, že jeho fenomenologická zkoumání překonávají tzv. psychologismus a údajně z právě z toho důvodu nejsou v rozporu se základními kritérii vědecké racionality. V této souvislosti bych chtěl připomenout důležitý postřeh Petra Kořátka, že „antipsychologismus jako metodologické rozhodnutí si [...] zaslouží respekt jako součást [...] tak významného filosofického programu, jako je transcendentální fenomenologie. Problém nastává, jakmile *metodologické rozhodnutí*, které je legitimní a funkční v rámci určitého projektu, převedeme na *doktrínu* s ambicemi, které dalece přesahují rámec tohoto projektu“ (Kořátko, Petr: *Interpretace a subjektivita*. Praha: Filosofia 2006, str. 46–47).

Dále je si třeba uvědomit, že Husserlova fenomenologie nevěnovala dostatečnou pozornost existenciální problematice, jakož i otázkám dějinnosti a konečnosti člověka. Zároveň s opomíjením textové analýzy se příliš zaměřovala na problematiku aktů vnímání, konstituce předmětů prostřednictvím vědomí a přitom přeceňovala možnosti jeho sebepoznání.

Na rozdíl od Husserlových koncepcí má reflexe zkušenosti respondentů a výzkumníků u autorů první kapitoly výrazný dialektický, narativní a můžeme říci i existenciální a projektivní charakter, jejich rozbory a úvahy nejsou jen deskriptivní, ale především interpretativní. Autoři také pojímají původní Husserlovu koncepci životního světa („Lebenswelt“) v hlubší a propracovanější dimenzi, která je adekvátně aplikovatelná na kvalitativní analýzu textu.

Tomáš Řiháček a Roman Hytych jsou autory druhé kapitoly, nazvané **Metoda zakotvené teorie**. Metoda zakotvené teorie („grounded theory method“, zkráceně GTM) usiluje o vytváření teorie pevně zakotvené v datech, a to na rozdíl od teorií, které jsou vytvářeny intuitivním nebo spekulativním způsobem. Cílem GTM není popsat určitou předem danou skupinu lidí, ale vytvořit podložený teoretický koncept, který má velkou explanační (vysvětlující) sílu. Produktem GTM je teorie nebo pracovní model, který je organizován podle jednoho konceptu.

Autoři druhé kapitoly dobře ukazují, že základním účelem výzkumné otázky v metodě zakotvené teorie je „především identifikovat zkoumaný jev“ (str. 45). Otázkou totiž vyjadřujeme, na co bychom se chtěli zaměřit a co bychom chtěli o zkoumaném jevu vědět. Výzkumnou otázku při aplikaci metody zakotvené teorie je třeba podle Řiháčka a Hytycha zužovat a zpřesňovat, abychom dosáhli hlubšího porozumění zkoumanému jevu, což je přitom charakteristické pro každý hermeneutický proces. Autoři dobře charakterizují postup analýzy při použití GTM. Nejčastějším zdrojem dat při uplatnění metody GTM je polostrukturovaný rozhovor, nebo případně pozorování. Samotnou analýzu autoři charakterizují třemi fázemi: 1) tvorba konceptů, 2) hledání teoretických vztahů mezi koncepty, 3) volba ústředního konceptu a formulace teorie.

Pro první krok, tj. **tvorbu konceptů**, se vžilo označení **otevřené kódování**. Jeho cílem je postupně vytvářet pojmy, které zachycují „esenci“ konkrétních analyzovaných událostí. Prvním krokem je nalezení **významových jednotek**, tj. úseků v analyzovaném textu, které nesou informaci ve vztahu k výzkumné otázce. Kód by měl výstižně shrnout podstatu významové jednotky, jak jí v dané chvíli jako výzkumníci rozumíme. Řiháček a Hytych též považují za důležité, abychom se při hledání vhodného pojmenování spolehli na tělesně zakotvený prožitek korespondence mezi pojmenováním a označovaným jevem. „Naše tělesně zakotvené prožívání, imaginace a asociace nám pomáhají produkovat významově bohaté a snadno zapamatovatelné názvy pro vynořující se koncepty.“ (str. 48). Ke každému konceptu by měl při analýze GTM vzniknout nejméně jeden odstavec textu. Zvláště je však zapotřebí, aby od té chvíle, kdy díky analýze získáme větší porozumění zkoumaného jevu, jsme se začali zaměřovat na ty koncepty, které nejlépe odpovídají na stále se zpřesňující výzkumnou otázku. Při práci s významovými jednotkami a koncepty ustavičně dochází k systematickému porovnávání – proto se někdy jádro GTM označuje také jako metoda neustálého porovnávání.

Co se týká druhého kroku metody GTM, tj. **hledání teoretických vztahů mezi koncepty**, tam již na rozdíl od první fáze tvorba vzorku i dat vychází z hlavních konceptů a jejich dimenzí. Autoři poukazují na potřebu cíleně vyhledávat „respondenty, kteří reprezentují různé varianty zkoumaného jevu a jejichž data vyplňují prázdná místa na stále podrobnější mapě“ (str. 51). Tento způsob tvorby vzorku je obvykle označován jako teoretické vzorkování („theoretical sampling“).

Ve třetím kroku analýzy GTM se stává jejím hlavním tématem tzv. **ústřední koncept**. V případě materiálu zkoumaného v monografii se ústředním konceptem celé analýzy GTM stal koncept

„získávání kontroly nad nemocí“ (str. 66-67). Vědecká erudovanost a výzkumná zkušenost autorů umožnila, že i když tento koncept nebyl přímo v původních datech prvoplánově viditelný, byl spolehlivě zachycen na vyšších úrovních analýzy.

Řiháček a Hytych perfektně naplňují požadavek teoretiků kvalitativní metodologie Strausse a Corbinové, že výsledky analýzy podle GTM, pokud jsou prezentovány v textové podobě, musí být založeny na narativní kostrě. Tato narativní kostra nemůže být jen výčtem konceptů, nýbrž musí tvořit smysluplný příběh. Velmi instruktivně autoři ukazují, že je třeba původní analýzu zúžit. Formulovali proto specifičtější výzkumnou otázku: **Jak komunikace se zdravotníky ovlivňuje zvládání onemocnění rakovinou prsu?**

Autoři pečlivě a komplexně analyzovali 32 komunikačních událostí popsanych všemi třemi pacientkami. Na podkladě této analýzy GTM došli k charakteristice dvou protichůdných způsobů komunikace: a to *empatizujícího* a *zvěčňujícího*. Přitom se správně drželi principu, který charakterizuje GTM a kvalitativní výzkum vůbec: neformulovali výzkumnou otázku až ve chvíli, kdy byla konkrétní data definitivně utvořena, ale v celém průběhu analýzy. To jim umožňovalo zastavovat particpanta u zajímavých momentů, vyptávat se na podrobnosti, požádat o vysvětlení významu některých slov. Přitom však autoři prokazují velkou schopnost vhledu, schopnost dát údajům odpovídající význam, porozumět a oddělit související od nesouvisejícího. Celkově erudovaný přístup autorů vedl k vytvoření takové kvalitativní analýzy výpovědí pacientek, která se vyznačuje integrovaností a pojmovou hutností.

Autory třetí kapitoly, nazvané *Narativní analýza*, jsou Ivo Čermák, Lenka Chalupníčková, Vladimír Chrz a Veronika Plachá. Také jejím předmětem je kvalitativní analýza výpovědí tří respondentek, které podstoupily léčbu rakoviny prsu, avšak k těmto výpovědím je přístupováno z hlediska *interpretace* vyprávění příběhu, respektive životního příběhu.

Co je velkou předností narativní analýzy? Podle mého názoru to Ivo Čermák dobře postihl již například ve své studii *Narativně orientovaná analýza*. Tím, že při interpretaci respektujeme povahu narativní formy, můžeme být podle jeho názoru schopni smířit dva zdánlivě neslučitelné požadavky: „na jedné straně pokorně naslouchat a zajistit textu co možná největší autonomii, a na druhé straně vstoupit do jeho předmětného pole interpretačním vzorcem“ (Čermák, I.: „Narativně orientovaná analýza.“ In: Blatný, M. (Ed.), *Metodologie psychologického výzkumu: Konsilience v rozmanitosti*. Praha: Academia 2006, str. 105).

Jak ukazují autoři třetí kapitoly, „samotný proces analýzy je pak opakovaným postupem od příběhu (textu) k analýze a od analýzy zpět k textu, přičemž postupně dochází k prohlubování porozumění a zpřesňování analýzy. Jako významné se jeví neustrnout na určitém způsobu porozumění textu, ale zachovat si trpělivý a otevřený přístup k různorodým významům analyzovaného textu, všimnat si a zaznamenávat i překvapivé momenty a nápady (zdánlivě nekorespondující či nezapadající do postupně se vynořující analytické struktury)“ (str. 78).

Podle mého názoru tento postup narativní psychologie hluboce tkví v hermeneutické tradici. Z charakteristiky autorů je zřejmé, že psychoterapeut, který používá narativní analýzu, pracuje vlastně s tzv. předporozuměním. Stejně tak ukazuje Petr Pokorný, významný představitel soudobého českého hermeneutického myšlení, že při hermeneutické analýze textu jde vlastně o rozhovor s textem, o kterém máme určité předporozumění, předběžné vědomí. Toto předporozumění však dokáže „respektovat vnitřní autonomii textu a po konfrontaci s ním se vrací k sobě, opraví vlastní otázku, opět se obrací k textu v jeho širší souvislosti a vede k novému pochopení sebe sama. Od části textu postupujeme k „duchu“ celku, a odtud můžeme pochopit

jednotlivou část, postupujeme od tázání k textu a zpět“ (Pokorný, P.: *Hermeneutika jako teorie porozumění*. Praha: Vyšehrad 2006, s. 107).

Narativně orientovaný výzkum vyprávění žen s rakovinou prsu se zaměřil na tyto otázky: *Proč byl příběh vyprávěn právě tímto způsobem? Jaký význam nese tento způsob vyprávění? Jakým způsobem vypovídá daný způsob vyprávění o specifické životní zkušenosti účastníka/ce výzkumu?*

Důležitým, závěrečným krokem narativní analýzy bylo určení žánrové konfigurace jednotlivých příběhů. V narativním výzkumu totiž žánry představují základní archetypické perspektivy ztvárnění života, v tomto typu výzkumu tedy usilujeme postihnout podstatné strukturní principy ztvárnění, komunikace a porozumění lidské zkušenosti. Současně je však třeba si uvědomovat, že každé vyprávění je také výrazem situace a kontextu, v němž je produkováno. Jde vždy o konstrukci dílčí, o jednu z mnoha možných verzí ztvárnění života.

Podstatným dokladem promyšleného postupu narativní analýzy je skutečnost, že každý z jednotlivých kroků analýzy posunul míru porozumění textu-vyprávění na další úroveň. Ve čtvrtém kroku analýzy již mohlo dojít k určení žánrové charakteristiky (konfigurace) vyprávění, a tím i k odpovědi na hlavní výzkumnou otázku.

Autoři pozorně srovnávali a adekvátně promýšleli, jaké varianty příběhů vyprávěly ženy s onemocněním rakoviny prsu. Ukázalo se, že v různé míře lze uplatnit pojetí struktur narativní imaginace jakožto struktur „touhy“, dosahování žádoucího a vyhýbání se nežádoucímu, dalším aspektem byl především způsob a míra aktérství, akceptace nejzazší podoby nahodilosti lidského života, tj. faktu smrtelnosti, nebo v dalším příběhu byla tíživá stránka nahodilosti, neočekávatelnosti a nepředvídatelnosti životního příběhu v tom, že byla přesunuta do oblasti marného a absurdního boje s lékařskou mašinerií.

Je důležité, že autoři kapitoly o narativní analýze ukázali, že důležitou pozitivní stránkou kvalitativního výzkumu je skutečnost, že zobecnitelnost zjištění se neodvozuje od velikosti vzorku. Odpověď na otázku, zda nositel zkušenosti nám poskytl takové informace, které přispívají k porozumění danému jevu, je mnohem důležitější.

Čtvrtá kapitola autorek Kateřiny Zábrodské a Magdy Petrjánošové, nazvaná *Metody diskursivní analýzy*, se pokouší na rozhovory se ženami, které podstoupily léčbu rakoviny prsu, aplikovat tzv. diskursivní analýzu (discourse analysis, zkráceně DA). Diskursivní analýza souhrnně označuje přístupy, které se zabývají rolí jazyka při konstrukci sociální reality. Z metodologického hlediska v DA jde o systematické postupy sběru, transkripce a analýzy kvalitativních dat, k nimž patří verbální interakce (konverzace, interview, focus groups) a psané texty (učebnice, brožury, mediální dokumenty). Podle autorek všechny přístupy diskursivní analýzy vycházejí z předpokladu, že porozumění psychické a sociální realitě je založeno na zkoumání procesů, jimiž je tato realita reprezentována v jazyce a dalších sémiotických systémech. Diskursivní analýza by přitom měla hledat pravidelnosti, které se objevují při utváření sociální a psychické reality v psaném a mluveném jazyce.

Kateřina Zábrodská a Magda Petrjánošová se v této poslední kapitole zaměřují na **kritickou diskursivní psychologii**, která vychází z předpokladu, že účastnice a účastníci výzkumu pouze nepopisují sebe samotné a svět kolem, ale že je také současně utvářejí. Kritická diskursivní analýza se zabývá tím, jak mluvčí používají řeč, aby dosáhli určitých komunikačních a interpersonálních cílů (obhajoba, vyjádření postoje, získání kontroly). Dále jsou zkoumány sdílené vzorce utváření významu a porozumění a zároveň i jejich ideologické důsledky. Jedná se o kulturně sdílené vzorce významů, to znamená, že jde buď o tzv. interpretační repertoáry, nebo o diskurzy, které mají příslušnice, nebo příslušníci určité kultury. Autorky kapitoly vycházejí z jednoduché a pro výzkum

velmi dobře aplikovatelné definice I. Parkera, podle které je diskurs „soubor tvrzení, která konstruují objekt a řadu subjektivních pozic“ (Parker, I: Discourse analysis. In: P. Banister et al. (Eds.), *Qualitative methods in Psychology. A Research guide*. Buckingham: Open University Press 1994, str. 245). Jaký je rozdíl mezi interpretačními repertoáry a diskurzí? Hlavně jde o to, že interpretační repertoáry jsou chápány jako flexibilnější a variabilnější než diskurzí, nejde o „statické“ významové celky, ale o flexibilní zdroje.

Protože se diskursivní analýza zaměřuje na data textové povahy (verbální interakce a psané texty všeho druhu), znamená to, že jejím cílem je detailní analýza jazyka a jeho role při konstrukci psychosociální reality. Z hlediska *tvorby dat* se musíme proto zaměřit na přesný a detailní záznam jazyka respondentů (použitá slova, typy frází), ale i na neverbální znaky jazykového projevu (pauzy, intonace, zadrhnutí v řeči, respektive další paraverbální znaky). Na rozdíl zvláště od interpretativní fenomenologické analýzy a narativní analýzy se v kritické diskursivní psychologii pracuje s větším množstvím rozhovorů (několik desítek), neboť vyhledáváme kulturně sdílené významové vzorce, které by se měly projevovat napříč rozhovory s příslušnicemi a příslušníky zkoumané skupiny, a nikoliv pouze v několika málo případech.

Co se týká transkripce dat, autorky správně ukazují, že v diskursivní analýze musí být transkripce dat velmi podrobná, až minuciózní. Diskursivní analýza se pokouší mimo jiné postihnout mocenské pozice, proto pokud například chceme zkoumat realizaci mocenských pozic mezi lékařem a pacientkou, pak je velice nutný detailní přepis zahrnující paraverbální znaky (důraz, intonace, pauzy, zaváhání), protože právě tyto znaky jsou součástí mocenského vyjednávání (s. 111). Zde autorky vycházejí z důležitého poznatku, že „každý institucionální jazyk má i svůj mocenský dopad; vyjadřování je možno vidět jako proceduru, kterou se tato moc uplatňuje, udržuje nebo připomíná“ (*Současná psychoterapie*, Zbyněk Vybíral, Jan Roubal [eds.], Praha: Portál 2010, str. 38-39).

Cílem kritické diskursivní analýzy je identifikovat regulované a vnitřně koherentní významové celky (diskurzí, interpretační repertoáry), které jsou k dispozici sociálním aktérům v rámci dané skupiny či kultury, a popsat jejich důsledky pro ty, kteří v této kultuře či skupině žijí.

Kromě identifikace diskursů nebo interpretačních repertoárů se v kritické diskursivní psychologii zohledňuje tzv. performativní stránka jazyka. Při reflexi performativní stránky jazyka nás především zajímá, co vlastně mluví sledují a jakými prostředky dosahují svých cílů – což je označováno jako tzv. orientace na jednání („action orientation“). Autorky tedy výstižně uvádějí, že v kritické diskursivní analýze neposuzujeme výpovědi z hlediska přímého, kopírujícího odkazu na realitu, o které referují, ale z hlediska jejich *funkce* v dané interakci. Tato konkrétní funkce v dané interakci může být postižena na příkladu věty pacientky: „Doktor říkal, že cukrovku mám z toho, že jsem jedla moc sladkého.“ „Tato věta nebude v CDP interpretována jako pouhý doklad o tom, co se stalo, tedy tak, tj. že doktor skutečně tuto informaci pacientce poskytl. Namísto toho nás zajímá, co tento výrok *dělá*: tj. jaká je funkce tohoto výroku v lokálním interakčním kontextu.“ (str. 115-116). Nápadným rysem uvedeného výroku například je, že není prezentován jako vlastní názor, ale jako názor někoho jiného. Pacientka tím způsobem může svůj osobní názor legitimizovat odkazem na expertní vědění, nebo naopak vyjadřovat distanc prezentováním výroku jako cizího názoru: existují ovšem i jiné způsoby funkce tohoto výroku.

Velkou předností zkoumání jednotlivých repertoárů nalezených ve výpovědích žen, které podstoupily léčbu rakoviny prsu, je ohled na důstojnost osobností těchto žen a důraz na rozvoj jejich schopností rozhodovat o svém vlastním životě a dávat smysl jejich vlastní zkušenosti. V této souvislosti autorky správně ukazují, že biomedicínský diskurs, přisuzující lékařům výlučnou

autoritu pojmenovat zdroje problémů a určovat tzv. správné formy chování, je poznamenán nebezpečím, že bere málo ohledu na psychické a fyzické utrpení, kterému jsou tyto ženy vystaveny, a jejich snaha o vlastní kontrolu nad nemocí může být označena jako problémová a jejich chování za patologické.

Při celkovém zhodnocení monografie *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* je možné oprávněně konstatovat, že její velká odborná kvalita, daná vysokým stupněm úspěšnosti výzkumu, ze kterého vycházela, byla v mnohém umožněna schopností jejích autorů tvořivě aplikovat důležitý hermeneutický princip, nazvaný *dialektika otázky a odpovědi*. V rámci jednotlivých přístupů kvalitativní metodologie dokázali autoři dobře formulovat **výzkumnou otázku** a dále ji rozvíjet, a to formou polostrukturovaného rozhovoru. Ten představuje dostatečně flexibilní metodu, která dává respondentovi možnost volně mluvit o tématu, reflektovat svůj postoj k němu a rozvíjet o něm své myšlenky. Samozřejmou podmínkou u všech konkrétních metod kvalitativní analýzy byl přitom doslovný přepis nahrávky rozhovoru.

Vzhledem k výše uvedenému hodnocení bych chtěl zároveň uvést, že monografie *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* je pro mne jako pro filosofa velmi přínosná a inspirativní z toho důvodu, že mne ještě více utvrdila v mém přesvědčení, že lze adekvátně interpretovat sféru lidského života jak v jeho každodennosti, tak i v existenciální dimenzi. Jsem přesvědčen, že monografie ve svém celku zcela vyvrací dále uvedený názor, zastávaný mnohými mými kolegy, jichž si jinak vážím jak z mravního hlediska, tak i kvůli jejich vysoké odborné erudovanosti: „Do celku skutečnosti však patří i takové skutečnosti, které nelze tvrdit a dokazovat. Naše vztahy, city, tužby a naděje. Jsou jistě skutečné jako námi vytvářené dimenze života. Nechtějme je však tvrdit. Můžeme jen vyznávat, že pro nás jsou důležité, že pro nás mají význam. Tak si o tom píšme básně, povídky, či nanejvýš eseje.“

Tento výrok je v rozporu s mým přesvědčením, že filosofie má být také, metaforicky řečeno, *péčí o duši*, a v tom jí mohou nejvíce pomoci, kromě jiných sociálních věd, především poznatky psychologie. Podle mého názoru totiž tendence mnohých filosofických směrů ve 20. století vymezovat se až manifestačně proti psychologii (při pochopitelné nutnosti diferencovat obory filosofie a psychologie), spojená s již výše uvedeným přehnaným bojem proti tzv. psychologismu, měla velmi negativní důsledky pro skutečné poznání člověka a porozumění jeho bytí.

Jsem také přesvědčen, že filosofie nemůže být odtržena od praktického individuálního a společenského života, měla by napomáhat člověku, aby se orientoval jak v individuálních osobních problémech, tak i v soudobém světě charakterizovaném nejen globálním vědeckotechnologickým pokrokem, ale i ekologickou krizí. Podle mého názoru poskytují opačný příklad mnohá díla soudobé analytické filosofie, která si v příjemné a exkluzivní odtrženosti od problémů praktického života pohodlně vystačí sama se sebou. Naopak po přečtení knihy brněnských autorů jsem si uvědomil, jak výzkumy v ní uvedené, vyznačující se nejen perfektní analýzou existenciální životní zkušenosti respondentů, ale i velkou teoretickou invencí, mohou být nápomocny k rozvoji skutečně nespekulativní a komplexně pojaté filosofické antropologie a být i podnětné pro soudobé pokusy o rehabilitaci tzv. praktické filosofie.

V závěru své recenze bych chtěl s plným přesvědčením konstatovat, že monografie *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* prokazuje erudovanou znalost zkoumaného materiálu, velmi široký rozhled v odborné literatuře (především zahraniční), hlubokou profesní zkušenost jejích autorů a vysoký stupeň propracování jednotlivých analýz a interpretací. Tato práce je přitom velmi instruktivní pro ty, kteří jsou teprve začátečníky v kvalitativně orientovaném psychologickém výzkumu. Ukazuje například, jak se vytvářejí konkrétní údaje při výzkumu, jak se s těmito údaji

v průběhu analýzy zachází a jak zároveň napomáhají při aplikaci konkrétního kvalitativního metodologického přístupu formulovat relevantní výzkumné otázky. Zároveň však monografie *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* podává velké množství podnětů nejen pro různé směry kvalitativní metodologie, ale z širšího, obecnějšího hlediska i pro rozvoj hermeneutického myšlení.

Údaje o autorovi

Prof. PhDr. Jaroslav Hroch, CSc. působí na katedře psychologie FSS MU v Brně.

Kontakt: jarohroch@seznam.cz

Hroch, J. (2014). Úspěšná aplikace kvalitativních metodologií v psychoterapii: Zamyšlení nad monografií: Tomáš Řiháček, Ivo Čermák, Roman Hytych a kolektiv: *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Masarykova univerzita, Brno 2013. *E-psychologie* [online], 8, 2, 61-68 [cit. vložít datum citování]. Dostupný z WWW: <<http://e-psycholog.eu/pdf/hroch-rec.pdf>>. ISSN 1802-8853.